

“AL-BIDOYA VA-N-NIHOYA “ ASARINING YOZILISH USLUBI

Maxamadaliyev Musoxon G'ulomjon o'g'li

Magistr

“Al-Bidoya va-n-Nihoya” (Boshlanish va Oxir) muallifi Ismoil ibn Umar ad-Dimashqiy (Ibn Kasir) hijriy 768-yilda asarni yozib tugallagan. Bu yirik ensiklopedik asar islom dunyosi va umuman tarix ilmining muhim manbalaridan biridir. Asar koinotning yaratilishi, payg‘ambarlar va xalifalar hayoti, tarixiy voqealar, qiyomat va oxirat kabi mavzularni o‘z ichiga oladi. Muallif asarni Qur‘on, sunnat va boshqa tarixiy manbalarga tayanib yozgan, bu esa uni nafaqat tarixiy, balki diniy va ilmiy ma‘lumotlar bilan boyitgan.

Asarning yozilish uslubi va metodologiyasi: Asarda voqealar aniq xronologik tartibda bayon etilgan bo‘lib, koinotning yaratilishidan boshlanadi va oxirat voqealariga qadar davom etadi. Bu uslub o‘quvchiga o‘tgan vaqt davomida sodir bo‘lgan hodisalarni yaxlit tasavvur qilish imkonini beradi. Ibn Kasir voqealarni izchil va ketma-ketlikda yozishda katta e‘tibor qaratgan, bu esa o‘quvchilarga tarixiy voqealar o‘rtasidagi mantiqiy bog‘lanishlarni anglashda yordam beradi. Asarning asosiy manbalari Qur‘on oyatlari va sahih hadislar hisoblanadi. Muallif voqealarni yoritishda va sharhlashda Qur‘on oyatlarini asosiy dalil sifatida keltiradi va hadislar bilan qo‘llab-quvvatlaydi. Bu metodologiya orqali tarixiy voqealarning diniy jihatdan to‘g‘ri talqinini ta‘minlashga harakat qiladi. Har bir tarixiy voqea yoki shaxsning hayoti haqidagi bayonlar Qur‘on va hadislar bilan bog‘liq holda berilgan, bu esa ularning diniy ahamiyatini oshiradi. Ibn Kasir rivoyatlarni isnod (rivoyat zanjiri) orqali tekshiradi va ularning sahih yoki zaif ekanligini aniqlashga katta e‘tibor beradi. Bu uslub hadis ilmidagi tanqidiy metodologiyaning tarix ilmi bilan birlashganligini ko‘rsatadi. Muallif sahih va zaif rivoyatlarni bir-biridan ajratadi hamda ayrim rivoyatlar ishonchliligini izohlab o‘tadi. Bu o‘quvchilarga voqealar haqidagi haqiqatni aniqroq anglash imkonini beradi. Asarda yahudiy va nasroniylar kitoblarida kelgan qissalar (isroiliyot) ham keltiriladi, lekin Ibn Kasir ularni Qur‘on va hadisga muvofiqligi jihatidan baholaydi. U isroiliyotlarni uch

toifaga ajratadi: Qur'on va sunnatga muvofiq bo'lganlar, Qur'on va sunnatga zid bo'lganlar, va Qur'on va sunnat tasdiqlamagan yoki inkor qilmaganlar. Har bir toifa alohida ko'rib chiqilib, muvofiqligi yoki nomuvofiqligi asosida izohlanadi. Ushbu uslub orqali muallif o'quvchiga o'sha davrdagi voqealar haqida kengroq tasavvur hosil qilish imkonini beradi, ammo ularni diniy talqin bilan bog'laydi.

Asarning ahamiyati va ta'siri: "Al-Bidoya va-n-Nihoya" islom ummati uchun katta ahamiyatga ega bo'lgan tarixiy manba hisoblanadi. U musulmonlar uchun nafaqat tarixiy voqealar haqida ma'lumot beradi, balki e'tiqodiy va axloqiy qadriyatlar haqida ham tasavvur hosil qiladi. Asar islom tarixini bir butun tizim sifatida ko'rib chiqib, diniy e'tiqod va axloqiy qadriyatlarni tarixiy voqealar bilan bog'laydi. Bu uslub o'quvchilarga nafaqat ilmiy, balki ruhiy-ma'naviy bilimlarni ham taqdim etadi. Ibn Kasir asarda tarix, tafsir, hadis va fiqh ilmlarini birlashtirgan. U nafaqat voqealarni bayon etadi, balki ularni talqin qilishda yuqori saviyadagi ilmiy asoslar keltiradi. Asarda diniy bilimlar va tarixiy faktlar o'zaro bog'liq holda yoritilgan, bu esa o'quvchilarga voqealarning nafaqat zohiriy, balki botiniy ma'nolarini ham anglashga yordam beradi. "Al-Bidoya va-n-Nihoya" ko'plab musulmon tarixchilari uchun muhim manba bo'lib xizmat qilgan. Asarning ilmiy asoslanganligi va keng qamrovliligi uni ilmiy izlanishlar uchun qimmatli manba sifatida qadrlashga sabab bo'ldi. "Al-Bidoya va-n-Nihoya" butun islom ummati uchun qimmatli tarixiy manba hisoblanadi. Asar nafaqat tarixiy voqealar haqida ma'lumot beradi, balki musulmonlar e'tiqodi va axloqiy qadriyatlari haqida ham ma'lumotlar keltiradi. Ilmiy va uslubiy yondashuvning o'ziga xosligi: Ibn Kasirning asardagi uslubi tarix, tafsir, hadis va fiqh ilmlarini birlashtirib, voqealarni o'zaro bog'liq holda yoritishda namoyon bo'ladi. Bu asar boshqa tarixiy manbalar uchun asosiy ma'lumot manbai sifatida xizmat qiladi. Ko'plab musulmon tarixchilari "Al-Bidoya va-n-Nihoya" asariga murojaat qilishgan. Asarning ilmiy asoslanganligi va keng qamrovliligi uni ilmiy izlanishlar uchun muhim manba sifatida qadrlashga sabab bo'ldi. Ibn Kasirning uslubi va yondashuvi keyingi tarixiy asarlarning yozilishida namunaviy metodologiya sifatida qabul qilingan. Bu esa uning ta'sirini nafaqat islomiy tarix, balki umumiy tarix ilmi rivojiga ham ta'sir ko'rsatganligini ko'rsatadi.

"Al-Bidoya va-n-Nihoya" asarining tuzilmasi quyidagicha bo'linadi:

Asarning kirish qismida Ibn Kasir tarixiy yozuvlarning ahamiyati, tarix ilmining qadri va ulamolar tomonidan bu ilmga bo‘lgan qiziqish haqida ma’lumot beradi. Kirishda, shuningdek, tarixni yozishdagi metodologiyasi va asosiy manbalari haqida so‘z yuritiladi. U Qur’on, hadislar va islomiy tarixiy manbalarga asoslanishini ta’kidlaydi. Asar Alloh tomonidan koinotning yaratilishi, osmon va yerning shakllanishi haqida batafsil bayon bilan boshlanadi. Koinot va undagi mavjudotlarning yaratilishi Qur’on oyatlari va sahih hadislar asosida yoritiladi. Ushbu bo‘limda insoniyat tarixidagi muhim shaxslar – payg‘ambarlarning hayoti va faoliyati bayon etiladi. Odam alayhissalomdan boshlanib, Nuh, Ibrohim, Muso, Iso alayhissalom va Muhammad (s.a.v.) kabi barcha payg‘ambarlarning qissalari xronologik tartibda yoritiladi. Payg‘ambarlar va ularning ummatlariga yuborilgan ilohiy da’vatlar, mo‘jizalar va ularning ummatlariga yetkazgan xabarlar muhim o‘rin tutadi. Payg‘ambarimiz Muhammad (s.a.v.) hayotidagi voqealar: tug‘ilishi, payg‘ambarlik da’vati, Makka va Madina davrlari, g‘azotlar va vafotlari haqida batafsil ma’lumot beriladi. Bu bo‘limda Rasululloh (s.a.v.)ning oilasi, sahobalari va zamonaviy voqealarga ta’siri ham yoritiladi. Abu Bakr Siddiq, Umar ibn Xattob, Usmon ibn Affon va Ali ibn Abu Tolib xalifaliklari davrida yuz bergan voqealar, fitnalar va ichki nizolar bayon qilinadi. Umaviylar va Abbosiylar xalifaliklari, ularning ijtimoiy va siyosiy faoliyati, hamda davrning boshqa voqealari haqida keng qamrovli ma’lumotlar beriladi. O‘rta asr musulmon dunyosi, musulmon davlatlarining tarixi, jumladan, Misr, Andalusiya, Markaziy Osiyo va Hindiston hududlarida islomning tarqalishi va hukmronligi bayon qilinadi. Turli xalqlar va hukmdorlar hayoti va ularning musulmon dunyosiga qo‘shgan hissasi haqida ma’lumot beriladi. Asarning so‘nggi bo‘limida qiyomatning alomatlari, qiyomat kuni yuz beradigan voqealar va oxiratdagi hayot haqida Qur’on va hadislar asosida bayon qilinadi. Jannat va do‘zax haqidagi tafsilotlar ham ushbu bo‘limda keng yoritiladi. Ibn Kasir asarining xulosaviy qismida insoniyat tarixidan olingan saboqlar, tarixiy voqealarning diniy talqini va islomning yuksak qadriyatlarini haqida mulohazalar beradi. Shuningdek, u o‘zining yozganlari asosida qilingan umumiy xulosalar va o‘quvchilarga tavsiyalarni taqdim etadi. Bu tuzilma asosida “Al-Bidoya va-n-Nihoya” asari o‘quvchiga nafaqat tarixiy, balki diniy va ma’naviy ma’lumotlarni ham to‘liq shaklda yetkazishga qaratilgan.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, "Al-Bidoya va-n-Nihoya" asarining yozilish uslubi o'z davrining tarixiy, diniy va ilmiy yo'nalishlari bilan bog'liq bo'lib, islom tarixini keng qamrovli va tizimli ravishda o'rganuvchi asar sifatida katta ahamiyatga ega. Ibn Kasirning metodologiyasi tarixiy voqealarni ilmiy izchillik bilan bayon etish, ular orqali din va axloqiy qadriyatlarni targ'ib qilishga qaratilgan. Asar nafaqat tarixiy bilimlarni o'rganish uchun manba, balki islomiy e'tiqod va qadriyatlarni o'rganish uchun ham muhim qo'llanma sifatida xizmat qiladi.